

1820-1950 YILLARI ARASINDA SURIYE VE LÜBNAN'DA PROTESTAN MİSYONERLERİN KADINLARA YÖNELİK FAALİYETLERİ

American Protestant Missionaries Women Orientated Activities in Syria and Lebanon in 1820-1950's

Yrd. Doç. Dr. Ramazan IŞIK
Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
e-posta: risik@firat.edu.tr

Özet: Amerikan Protestan misyonerler, XIX. Yüzyılın başlarında Osmanlı topraklarına geldiler. Osmanlı ticaret yollarını takip ederek bütün liman şehirlerini gezdiler. Gezdikleri bölgelerdeki yerel halkın etnik ve dinsel kimlikleri hakkında bilgiler topladıktan sonra, kendi faaliyetleri açısından Suriye ve Lübnan'ın en uygun yerler olduğuna karar verdiler. Protestan misyonerlerin 1820'lerde başlayan çalışmaları, 1840'larda sistematik ve büyük ölçekli bir misyon hareketine dönüştü. Protestan misyonerler eğitime ve okullaşmaya çok büyük özen gösterdiler. Kız okullarının açılmasını özellikle desteklediler. Böylece insanların doğrudan Hıristiyanlaştırılması yerine, onların kapı gerisinden Hıristiyanlaştırılmasını tercih ettiler. Biz bu çalışmamızda, Amerikan Protestan misyonerlerin genelde Suriye ve Lübnan'daki misyonerlik çalışmalarını, özelde ise kadın ve genç kızlar üzerindeki faaliyetlerini incelemeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Misyon, Misyonerlik, Suriye, Lübnan, Kadın, Eğitim

Abstract: American Protestant Missionaries came to the Ottoman Empire at the beginning of the century XIX. Ottoman trade routes to follow all the ports visited the city. They visited local people in areas of ethnic and religious identity after collecting information about their activities in Syria and Lebanon have decided the most appropriate places. Protestant missionaries began working in 1820s, 1840s movement was transformed into a systematic and large-scale mission. Protestant missionaries getting great attention to education and school library. Particularly supportive of girls' schools were opened. Christianise so people directly, instead they chose Christianise from the back door. In this study, we, the American Protestant missionaries, missionary work in Syria and Lebanon in general, in particular on women and young girls have tried to review the activities

Key Words: Mission, Missionary, Syria, Lebanon, Woman, Education

Misyon, Misyoner ve Misyonerlik Kavramları

Misyon kelimesi, Latince missio teriminden gelmekte ve sözlük anlamı itibariyle, görev, yetki anlamlarına gelmektedir. Misyon kelimesinden türetilmiş olan misyoner tabiri ise görevlendirilmiş kişi demektir. Bununla beraber bir kavram olarak misyoner ifadesi resmi kilise teşkilatı tarafından Hıristiyan dinini ve mesajını yaymak amacıyla özel olarak eğitilen ve özellikle Hıristiyanlık dışı toplumlarda görevlendirilen kişi anlamında kullanılmaktadır¹. Bir başka ifadeyle, Hıristiyan öğretisini vaaz etmek ve ayinleri yönetmek yetkisiyle donatılmış din adamlarının başka çevrelere gönderilmesine misyon (mission), bu tür görevlilere de misyoner (missionary) denir. XVII. yüzyıldan itibaren ise dini, siyasi ve ticari amaçlarla yabancı ülkelere gönderilen özel görevlilere misyon adının verildiği görülmektedir. Yine bu bağlamda özel görevle ve yetki ile yabancı ülkelere gönderilmek olgusuna misyon dendiği anlaşılmaktadır².

Temelde Hıristiyan geleneğindeki misyonerliğin ilahi gerekçesi, İncil'deki İsa'nın havarilerine, "Gidiniz! Gerçeği onlara anlatınız" şeklindeki emrine dayanmaktadır. Bununla birlikte dinsel manada misyon ve misyonerlik kavramlarının ilk havariler döneminden günümüze kadar belirli bir evrim sürecinden geçmiş olduğu görülmektedir. Gerçekte ilk dönemlerde misyon ve misyonerlik İncil'i öğretmek, Hıristiyan olmayanları Hıristiyanlaştırmak veya belirli bir mezhepten olan Hıristiyanları kendi mezhebine döndürmek şeklinde bir yöntem izlerken, XVII. yüzyıldan itibaren belirli politik ve siyasi gayelere uygun şekilde hareket etme tarzını benimsemiştir. Bu anlamda XVII. yüzyıldan itibaren misyonerlik mensup oldukları ülkelerin siyasi-ticari gayelerine uygun şekilde yabancı ülkeleri sömürgeleştirmeye yönelik bir hedef gütmeye başlamıştır³. Misyonerlerin ve misyoner örgütlerinin amacı, dinsizler arasında dini yaymaktır. Fakat onlar, hiçbir zaman amaçlarını sadece dini yaymakla sınırlı tutmamışlardır. Bir başka ifadeyle dinlerinin uhrevi görüşüne rağmen, misyonerler ve misyoner örgütlerinin faaliyetleri daha çok politik ve dünyevi menfaatlere hizmet edecek şekilde geliştirilmiştir⁴.

Misyonerler genel olarak sabırlı, çalışkan, feragat sahibi, sır saklamasını bilen kimseler olmak gibi çok yönlü hususiyetlere sahip olmuşlardır. İlk dönemlerden günümüze misyonerlik ve misyoner faaliyetleri sadece dinî yaymakla sınırlı kalmamış, siyasî, iktisadî, içtimaî ve idarî alanlardaki her türlü çalışmayı kapsayacak şekilde oldukça geniş ve çok farklı amaçlara yönelik olarak yürütülmüştür. Hatta gerektiğinde, Roma İmparatorluğu yahut Osmanlı Devleti tarihinde yaşanan bir dizi örnekte

¹ Şinasi Gündüz-Mahmut Aydın, Misyonerlik (Hıristiyan Misyonerler, Yöntemleri ve Türkiye'ye Yönelik Faaliyetleri, İstanbul 2002, 13.

² Uygur Kocabaşoğlu, Anadolu'daki Amerika, Ankara 2000, 13.

³ Kocabaşoğlu, 13-14.

⁴ Kocabaşoğlu, 15-16.

olduğu gibi, kurulu düzeni değiştirmeye veya yıkmaya yönelik isyan ve ayaklanmalara rehberlik etmek veya bu tür olaylara iştirak etmek gibi bir noktaya kadar uzanmıştır. Bundan dolayıdır ki, XVIII. asır Fransız yazar ve filozoflarından Voltaire (1694-1778) misyonerleri koyun postuna girmiş ejderhalar olarak tavsif etmiş ve onların dünyayı 1400 yıl kana boyadıklarını ileri sürmüştür⁵. Misyonerler, göreve yeni başlayan birine öğüt verirken, “yılan gibi akıllı ol, insanlardan kendini koru” şeklinde nasihat ederlerdi. Bu bağlamda onlar kendilerini, “kurtların ortasında kalmış bir kuzu” olarak görmekteydiler⁶.

Başlangıçta Protestan misyonerler, Müslüman ülkelerde yaptıkları çalışmalarda Müslümanların İncil'e karşı olumlu tepki göstereceğini umuyorlardı. Dolayısıyla, şimdiye kadar karanlıkta kalmış bilgisiz ve cahil bölgelerde İncil'i yaymak mümkün olabilirdi. Onlar ayrıca Müslümanları bir çeşit heretik Hıristiyanlar olarak değerlendirmekteydi. Bununla beraber ilk zamanlar Protestan misyonerlerin hedefinde doğrudan Müslümanlar değil, Ortodoks Hıristiyanlar vardı⁷. Protestan Misyonerlerin gayesi dinsizleri Hıristiyanlaştırmak idi. Ancak Osmanlı topraklarına geldiklerinde, onlar karşılarında dinsiz bulamadılar. Bu bağlamda hak veya batıl, doğru veya yanlış herkesin bir dini vardı. Sözde Museviler ve Müslümanlar Hıristiyanlaştırılacaktı. Ancak Müslümanlar arasındaki faaliyetleri tam bir fiyasko oldu. O zaman geriye sadece Doğu Hıristiyanlarını Protestanlaştırmak kalıyordu⁸.

Amerikan Board Teşkilatı ve Suriye Misyonu

Suriye ve civarında misyonerliğin tarihçesi XVI. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu dönemde Suriye'de misyonerlik faaliyetleri Katolik Fransa'nın himayesinde Cizvit misyonerler tarafından yürütülmekteydi. Ancak onların faaliyetleri hem sadece Doğu Hıristiyanlarına yönelik olmuş hem de XIX. yüzyılın başlarında “İsa ve ticaret” adına bölgeye gönderilen Amerikan Protestan misyonerlerin faaliyetleri kadar başarılı olamamışlardır⁹.

Amerikan Board misyonerlik teşkilatı, (ABCFM) (American Board of Commissioners for Foreign Missions) yaklaşık 1810'larda Kalvinist ve Presbiteryen kilise mensupları tarafından Amerika'nın Boston eyaletinde

⁵ M. Metin Hülagü, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Misyoner, Ermeni, Terör ve Amerika Dörtgeninde Türkiye, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 10, Yıl: 2001, 61.

⁶ Kocabaşoğlu, 37.

⁷ Pieter Pikkert, Protestant Missionaries to the Middle East: Ambassadors of Christ or Culture?, University of South Africa 2006, 69

⁸ Uygur Kocabaşoğlu, 55; Ş. Tufan Buzpınar, Suriye ve Filistin'de Avrupa Nüfuz Mücadelesinde Yeni Bir Unsur: İngiliz Misyonerleri (19. Yüzyıl), İslam Araştırmaları Dergisi, Sayı 10, 2003, 113-115

⁹ Ellen L. Fleischmann, “Our Moslem Sisters: Women of Greater Syria in the eyes of American Protestant Missionary Women” Islam and Christian-Muslim Relations, Vol. 9, No. 3, 1998, 309; Kocabaşoğlu, 13.

kuruldu. Başlangıçta teşkilatın kuruluş amacı, Amerikan kıtasındaki Kızılderilileri ve Katolikleri Protestanlaştırmaktı. Ancak kuruluşundan kısa bir süre sonra yeni bir hedef tespit edildi. Bu yeni hedef ise bütün dünya halklarının Protestanlaştırılması idi. 1818 yılında Board'ın bir toplantısında alınan kararlara uygun olarak iki Amerikalı misyoner Pliny Fisk ve Levi Parsons hazırlık çalışmalarını yürütmek amacıyla Osmanlı topraklarına gönderildiler¹⁰. 16 Ocak 1921 tarihinde Kudüs'e gelen Parsons, Suriye ve civarına ilk gelen öncü Protestan misyonerlerden biriydi. Dolayısıyla, Fisk ve Parsons Suriye misyonunun ilk kurucuları oldular. Ancak Parsons, Osmanlı topraklarına geldikten kısa bir süre sonra 10 Şubat 1822 tarihinde İskenderiye'de öldü. Onun yerine, Kudüs'e 1823 tarihinde Pliny Fisk ile Dr. Jonas King gönderildiler. Fisk ile King, Beyrut, Trablus, Ba'albek, Yafa, Kudüs, Hebron, İskenderiye ve Laskiye gibi bölgedeki önemli yerleşim merkezlerini gezerek yerel halkın etnik ve dini kimlikleri hakkında bilgi edindiler¹¹. Bir başka ifadeyle, Osmanlı ticaret yollarını takip eden bu misyonerler, İzmir'den Kudüs'e Beyrut'tan İskenderiye'ye kadar gezdikleri bölgelerin hem coğrafi, topografik, jeolojik, meteorolojik özellikleri ile ilgili bilgiler topladılar hem de bu yerlerin dini coğrafyası, halkın ahlaki ve manevi durumu ile ilgili sondajlarda bulundular. Nihayet bu ön araştırmalarından sonra onlar, Suriye ve Lübnan'ın kendi çalışma alanları bakımından en uygun yerler olduğuna karar verdiler¹². Fisk, Parsons ve King gibi misyonerlerin ön çalışmalarından sonra 16 Kasım 1823 tarihinde de William Goodell ve arkadaşları Beyrut'a geldiler¹³.

Protestan misyonerlerin Osmanlı topraklarındaki misyonerlik faaliyetleri 1820'lerde çok zor şartlarda başladı. Ancak 1840'larda sistematik ve büyük ölçekli bir misyon hareketine dönüştü. XIX. Yüzyılın son çeyreğinde ise zirve noktasına ulaştı¹⁴. 1820'lerden 1840'lara kadar ABD'den bölgeye gönderilen misyonerlerin sayısının 60 civarında olduğu ve bunların hepsinin ABCFM misyoneri olduğu belirtilmektedir¹⁵.

Protestan misyonerlerin Osmanlı topraklarındaki faaliyetleri ile birlikte Osmanlı Hıristiyanları arasında mezhep hareketliliği de başladı¹⁶. Bunun sonucu olarak Katolik Hıristiyanlar Protestanlara karşı çok şiddetli tepki gösterdiler¹⁷. Katolik Maruni din adamları bu konuda o kadar

¹⁰ Çağrı Erhan, "Ottoman Official Attitudes Towards American Missionaries", *The Turkish Yearbook of International Relations (Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı)* Sayı 30, 2000, 192-193.

¹¹ Henry Harris Jessup, *The Women of the Arabs*, (Edited by C.S. Robinson and Isaac Riley, 2005), New York: Dodd & Mead, 1873, 22

¹² Kocabaşoğlu, 27.

¹³ Jessup, 22.

¹⁴ Erhan, 194.

¹⁵ Kocabaşoğlu, 32.

¹⁶ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yılı*, İstanbul 2006, 115.

¹⁷ Katoliklerin yönetimindeki okullar ile Protestanların idaresindeki okullar arasında çok şiddetli gerginlik vardı. Katolik Rum piskoposları kendi cemaatlerini Amerikan Protestan misyonerlerin faaliyetlerinden uzak tutmak ve onları Protestan öğretilerinden korumak

fanatikleşmişlerdi ki, Maruni mezhebine inanmayan herkesin öldürülmesinin caiz olduğunu bile söylüyorlardı. Onlar, Protestan misyonierlerin çalışmalarını Maruni toplumunun varlığına karşı bir tehdit olarak görüyorlardı. Ayrıca Roma Katolik kilisesi de Protestan misyonierlerin faaliyetlerinden endişelenmekte ve onların faaliyetlerini engellemek için Bab-ı Ali nezdinde girişimlerde bulunmaktaydı¹⁸. Dolayısıyla Protestan misyonier Goodell ve arkadaşları Beyrut'a geldiklerinde, Katoliklerin çok büyük engellemeleri ile karşılaştılar. Ancak İngiliz konsoloslarının destek ve himayeleri sayesinde, onlar, bu zorlu rakiplerinin engellemelerini aşmasını bildiler. Nitekim Goodell'in bu konuda şöyle dediği nakledilmektedir: "Katolikler, Türklerden korkmasalar, bizim kafamızı keser, zehirler, yakar ya da boğarlardı. Eğer, Türkler İngilizlerden korkmasalardı, Katolik pederler istediklerini yapabilmek için, Türkleri rüşvetle kolayca yola getirebilirlerdi"¹⁹.

Kendisini Osmanlı topraklarındaki Protestanların hamisi olarak ilan eden İngiltere, Osmanlı devleti tarafından Ermeniler, Yahudiler ve Rumlar gibi, Protestanlara da bir millet statüsünün verilmesini istiyorlardı. Bu amaçla onlar, Protestan misyonierleri hararetle desteklemekteydiler. İngiliz elçisi Stratford Canning'in Bab-ı Ali nezdindeki ısrarlı girişimleri ve Bab-ı Ali üzerindeki çok ağır diplomatik baskılardan sonra, 15 Kasım 1847'de Sultan Abdülmecid bir ferman yayınlarak Protestanlara bir millet statüsü bahşetti²⁰.

Resmi olarak millet statüsünü elde ettikten sonra Protestanlık, Osmanlı topraklarında daha hızlı bir şekilde yayılmış ve Osmanlı egemenliğindeki diğer bölgelerde olduğu gibi, Suriye ve Filistin'deki gayrimüslimler arasında da çok taraftar toplamışlardır. Bitmez tükenmez gayretleriyle Protestanlığı gayrimüslimler arasında yaymaya çalışan bu

in için çok çaba gösteriyorlardı. Amerikan Protestan misyonierlerin Ortodokslara yönelik faaliyetlerinde ise karşılarında Ortodoks din adamları ve onları himaye eden Rus konsolosları buluyorlardı. Ortodoks Rum piskoposlar Protestanların faaliyetlerinden korunmak için hem kendi cemaatlerine çok sıkı baskı uyguluyorlar hem de gerekli tedbirleri alması konusunda Beyrut'taki Rus konsolosuna müracaat ediyorlardı. Protestan misyonierlere karşı en başından beri Maruni kilisesinin özel bir husumeti olmuştur. Nitekim 1825 yılında Katolik iken Protestanlığı benimseyen Es'ad Şedyak adında bir Maruni tutuklanmış ve patriğin talimatları doğrultusunda ölünceye kadar kendisine işkence edilmiştir. Sonuç olarak Protestan misyonierlerin Lübnan'a gelişi Maruni kilisesini son derece endişelendirmiştir. Patrik, kendi cemaatinin çocuklarının Protestan okullarına gönderilmesini yasaklamıştır. Ayrıca Protestan misyonierlerin dağıtmış oldukları gıda ve diğer hediyeleri almaktan onları menetmiştir. 1841 yılında Şuf çiftçilerine Protestan misyonierlerin dağıtmış oldukları İncil nüshaları toplatılarak Deyru'l-Kamer'de yakılmıştır. Protestanlarla yakınlaşan, onlarla iş yapan, onlara ev kiralayan, onları ziyaret eden, onların bir öğrencisini karşılayan veya onların ülkede kalmalarına yardım eden her Maruni, patrik tarafından aforozla tehdit edilmiştir. Bkz., Muhammed Züaytir, *el-Maruniyye fi Lebanan Kadimen ve Hadisen*, el-Vekaletü'ş-Şarkiyye 1994, 180, 231-232.

¹⁸ A. Charles Frazee, *Catholics and Sultans, The Church and The Ottoman Empire 1453-1923*, Cambridge University Press 1983, 279.

¹⁹ Kocabaşoğlu, 28.

²⁰ Erhan, 200.

misyonerler, Osmanlı yönetiminden çok, diğer Hıristiyan cemaatlerin özellikle de Katoliklerin tepkisini çekmişlerdir. Osmanlı Hıristiyanlarının sürekli şikayetleri üzerine, devlet tarafından faaliyetlerine müdahale edilince de, hami olarak yanlarında İngiliz diplomatları bulmuşlardır. Bu sebeple Protestanlığın, Osmanlı topraklarında İngiliz diplomasisi ve gayretli Amerikan misyoneri sayesinde tutunabildiğini söylemek mümkündür²¹.

Birinci Dünya savaşının sonuna kadar Lübnan'da resmi devlet okulları bulunmuyordu. Eğitim genel olarak bir kısmı Latin, diğer bir kısmı ise Roma Katolik Kilisesine bağlı Katolik kurumların kontrolünde, ancak Protestan örgütlerin finanse ettiği gittikçe genişleyen bir şebekeyle de bağlantılıydı. 1914 yılında Suriye ve Lübnan'da binlerce öğrenci Fransız okullarına ve kolejlerine devam etmekteydi. Ayrıca çok sayıda öğrenciye Fransa hükümeti tarafından burslar verilmekteydi²². Misyoner heyetlerinin sunduğu eğitim sayesinde Lübnan'da Hıristiyan azınlıklar arasında okur-yazar oranı yükseldi. Böylece misyoner okullarından yetişenler, devletin üst kademelerinde görev almakla kalmadılar, aynı zamanda aldıkları eğitimin gereği olarak yerel halk arasında Avrupa dil, kültür ve değerlerini yaydılar²³.

Yeni Bir Kadın Kimliği İnşa Etme Projesi: Misyoner Okulları

XIX. Yüzyılda Protestan misyonerlik örgütleri bütün dünyada olduğu gibi, Osmanlı toplumunda da kadın ve kadın eğitimine yönelik çalışmalara öncelik verdiler. Çünkü kadınlar, sosyal hayatta evde, işyerinde ve daha birçok alanlarda aktif Protestan temsilciler olarak önemli rol oynayabilirlerdi. Ayrıca misyoner okullarında dinsel eğitim gören kadınlar, dinsel kimlik, sosyalleşme ve kariyer tercihlerine yönelik olarak elit bir kadın kimliği inşa etme projesine katkıda bulunabilirlerdi²⁴.

Protestan misyonerler, 1820'lerden itibaren bütün Osmanlı topraklarında olduğu gibi, Suriye ve Lübnan civarında da yeni bir misyonerlik projesi geliştirdiler. Protestan misyonerler, genelde Osmanlı topraklarındaki özeldi ise Suriye ve Lübnan'daki eğitimle ilgili faaliyetlerini bütün bir toplumun yeniden inşası bağlamında bir laboratuvar alanı olarak değerlendirdiler²⁵. Gerçekten Hıristiyanlaştırma konusunda başarısız olsalar bile, en azından tedrici bir şekilde doğrudan Hıristiyanlaştırmaya yol açacak olan Hıristiyan değerlerini topluma aşılayabilmek düşüncesindeydiler²⁶. Bu projenin adı, dini eğitim okullarının açılması idi. Öncelikle okullarda

²¹ Ortaylı, 117.

²² Hani Faris, *En-Neza'atü et-Ta'ifetü fi Tarih Lübnan el-Hadis*, Beyrut, 1980, 136-137.

²³ Zuaytir, 344-345.

²⁴ Bkz., N. Stockdale, *Gender and Colonialism in Palestine 1800-1948: Encounters Among English, Arab and Jewish Women*, University of California Press 2003.

²⁵ Jessup, 22.

²⁶ Fleischmann, "The Impact of American Protestant Missions in Lebanon on the Construction of Female Identity c. 1860-1950", *Islam and Christian-Muslim Relations*, Vol. 13, No. 4, 2002, 417.

çocuklara özellikle de kız çocuklarına yönelik dini eğitim verilecekti. Başlangıçta değilse bile, zamanla öğrencilere, ilköğretimden yüksek öğretime kadar düzenli, sistemli ve belirli bir program dahilinde dini eğitim verilmesi öngörülmekteydi²⁷.

Protestanlar, seleflerinden farklı olarak eğitim ve okullaşma olayını keşfettiler. Genel olarak eğitimde de önceliği özellikle kadınlara ve genç kızlara verdiler. Genç kızlar ve kadınlar toplumu meydana getiren ailenin en kırılgan unsuru durumundaydılar. Bu sebeple de aile içerisinde kadınlar farklı ve özel bir yere sahipti. Misyonerler, kadının ailedeki yerini ve onun önemini kavrayarak, dinsel eğitim yoluyla onların kalp ve zihinlerini kazanmayı amaçladılar. Böylece kadınların aktif Protestan temsilciler olarak misyonerlik çalışmalarına katılmaları sağlandı. Ailede çocukların büyütülüp, yetiştirilmesinde, sosyalleştirilmesinde önemli rol oynayan kadınların zihinlerini, kalplerini kazanmak suretiyle misyonerler, yeni Hıristiyan evlerin inşa edilmesinde, bu evlerin bakım ve onarımında kadın ve kadın unsurundan çok daha kolay bir şekilde faydalanacaklarına inanmaktaydılar. Böylece gizli veya dolaylı olarak Hıristiyan değerlerini evlerin içerisine kadar sokabileceklerdi²⁸. Ayrıca Protestan misyonerler, genç kızlara Hıristiyanlığı benimsetmek veya en azından onlara Hıristiyan kültürünü sevdirmek gibi bir gayeyi prensip edinmişlerdi. Bunu da özgürlük, geri kalmışlık ve gericilikle mücadele gibi insanları cezp edici sloganlarla yapıyorlardı. Dolayısıyla misyonerler ve onları himaye eden sömürgeciler “kadın bozulduğu zaman, her şey bozulur” prensibinden hareket etmekteydiler. Çünkü Protestan misyonerler, büyüme ve gelişme döneminde olan gençlerin, özellikle de kızların en yüce gayelere ve ileri hedeflere en çok muhtaç kimseler olduğunu iyi biliyorlardı²⁹. Böylece giderek artan bir şekilde kadınların misyonerlik çalışmalarına katılmalarını sağladılar. Onlar, özellikle yerli kadınları hedef aldılar. Misyonerler buna, kadınlar için, kadınlarla çalışmak adını veriyorlardı³⁰.

Amerikan Protestan misyonerler, Suriye’deki çalışmalarına misyoner eşleri olan kadınlarla başladılar. Ancak çalışmalarına yerli kadın ve kızlarla devam ettiler. Bu anlamda Protestan misyonerlerin hedefinde nüfusun en ulaşılmaz, en kırılgan üyelerini teşkil eden çocuklar özellikle de kız çocukları vardı. Eğitim ve okullaşma vasıtasıyla kadınlara ve genç kızlara ulaşmayı denediler. Bir başka ifadeyle bu dönemden Protestan misyonerler, daha önceki misyonerlik faaliyetlerinden farklı olarak halkı doğrudan Hıristiyanlaştırma çalışmalarını terk ettiler ve misyoner okullarının özellikle de kız okullarının açılmasına önem verdiler. Böylece eğitim sayesinde

²⁷ Ortaylı, 183.

²⁸ Zuaytir, 332-335.

²⁹ Zuaytir, 333.

³⁰ Fleischmann, “Our Moslem Sisters”, 310.

ülkenin kadınları üzerinde geniş bir etki bırakmayı ve onları adeta kapı gerisinden Hıristiyanlaştırma faaliyetlerine yöneldiler³¹.

Protestan misyonerler, ilköğretim okullarının açılmasına ve yaygınlaştırılmasına büyük önem verdiler. Çünkü onlar için ilköğretim eğitiminin çocuklar üzerinde büyük bir tesiri olmakta ve çocuk üzerinde Hıristiyan nüfuzunun yerleşmesinde önemli rol oynamaktaydı. Bu sebeple ilköğretimden yüksek eğitime kadar birçok eğitim kurumunun açılması yönünde çaba sarf ettiler. Ayrıca misyonerler bu eğitim kurumları sayesinde doğrudan çocuklarla yüz yüze gelmekte ve ulaşılması çok zor olan ortamlara kolayca girebilmekteydiler³². Bu anlamda onlar, kız öğrencilere yönelik okulların açılmasına ve onların eğitimine büyük önem verdiler. Bu okulların gayesi genelde kızların eğitimini artırmak ve yerli bayan öğretmenlerin yetişmesine katkıda bulunmaktı. Bundan başka bu okulların gayesi muhtemelen yerli misyoner yardımcılara ve yerli öğretmenlere okumuş eşler yetiştirmektir. Böylece bu okullarda okuyan veya mezun olan kızlar vasıtasıyla bir tür halk eğitimi programları yürütülmüştür. Bu bağlamda kız öğrenciler yetişkin kadınları eğitmekte ve onlarla iletişim kurmakta çok daha başarılı olmaktadır³³.

Suriye ve Lübnan'da Protestan misyonerlerin kadınlara yönelik faaliyetleri, önce Bayan Bird ve Goodell'in kendi evlerinde kadınlarla toplanıp, onlara birkaç saat İncil okuma ve öğretmeye başlamasıyla başlamış ve giderek yaygınlık kazanmıştır. Daha sonra Bayan Bird ve Goodell, ihtiyaç içindeki ailelerin çocuklarına yönelik olarak 28 Temmuz 1824 tarihinde Beyrut'ta bir okul açmışlardır. Eğitime ilk başladığında 7 öğrencisi olan okulun, bir yıl sonra öğrenci sayısı 90'a ulaşmıştır³⁴. 1826 yılına gelindiğinde Beyrut civarındaki okulların sayısı ikisi kız okulu olmak üzere beşi bulmuş, öğrencilerin mevcudu ise 300'e ulaşmıştır³⁵. 1827 yılında ise bölgede 13 misyoner okulunda toplam 600 öğrenci öğrenim görmekteydi ki bu öğrencilerin 120'sini kız öğrenciler oluşturmaktaydı. Bu durum, o dönemdeki Suriye'deki siyasi, dini ve sosyal şartlara göre misyonerlerin beklemedikleri bir başarı idi³⁶. 1835 yılında rahibe Bayan Sarah Lanman Smith tarafından Osmanlı topraklarında ilk defa kız öğrenciler için büyük bir okul inşa edildi³⁷. Bu okulları diğer okullar izledi. Böylece genelde Ortadoğu, özelde ise Suriye ve Lübnan'da giderek kadınlara yönelik Hıristiyanlaştırma faaliyetleri hız kazandı.

Protestan misyonerler özellikle Müslümanlar arasında oldukça küçük okullar tesis ettiklerinde bile, bu okulların kadınların eğitimi açısından

³¹ Fleischmann, *The Impact of American Protestant Missions in Lebanon*, 412.

³² Zuaytir, 319.

³³ Kocabaşoğlu, 63-64.

³⁴ Kocabaşoğlu, 28.

³⁵ Jessup, 22; Kocabaşoğlu, 48.

³⁶ Jessup, 22.

³⁷ Fleischmann, *The Impact of American Protestant Missions in Lebanon*, 413.

büyük önemi olduğuna inanmakta ve bu eğitimin kendi hedefleri için çok büyük bir değer taşıdığına inanmaktaydılar. Başlangıçta Müslüman aileler, çocuklarını bu okullara göndermek konusunda epey direnmişler ve gönderenlere karşı çıkmışlardır İlk zamanlar bu okullara devam eden öğrencilerin çoğunluğunu Hıristiyan ailelerin çocukları teşkil etmesine rağmen, hem Hıristiyan hem de Müslüman aileler arasında kız öğrencilerinin bu okullara gitmesini destekleyenler de olmuştur. 1850 Yılında yine bir misyoner eşi olan Bayan Whiting tarafından Kudüs'te sadece Müslüman kızlara yönelik bir misyoner okulu açılmıştır. Protestan misyonerler Lübnan ve Suriye'nin büyük yerleşim merkezlerine Board'a bağlı büyük kız okulları tesis etmişlerdir. Buna karşılık küçük kasaba ve köylerde ise daha küçük çaplı kız okulları açmışlardır. Suriye ve Lübnan'ın büyük yerleşim merkezlerindeki Board'a bağlı kız okulları, kasaba ve köylerdeki Board'a bağlı küçük kız okullarında öğrenim gören öğrencilerle desteklenmiştir³⁸.

1856 Islahat Fermanının azınlıklara ve gayrimüslimlere okul açabilme ruhsatı vermesi, Suriye ve Lübnan'da misyonerlerin çok sayıda okul açmasına ve misyonerlerin bu yöndeki faaliyetlerini yoğunlaştırmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim 1860'larda sadece Lübnan'da açılan okulların sayısının 33 olduğu belirtilmektedir³⁹. 1860 İç savaşından kısa bir süre sonra 1862 yılında Bayan Smith tarafından Beyrut'ta kadın seminer okulu açıldı. Yine bu dönemde İngiliz Protestan misyonerler kızlar için başka bir okul açtılar. Bu anlamda misyonerler 1860 iç savaşının dramatik bir şekilde Suriye ve Lübnan'da kadınların eğitiminde büyük bir ilerlemeye sebep olduğunu iddia etmektedirler⁴⁰. Bu anlamda 1860'lardan itibaren Protestan misyonerlerin Lübnan'da bu yöndeki faaliyetlerini daha da yoğunlaştırdılar. Bunda bölgedeki hem demografik yapının ve Mutasarrıflık sisteminin hem de Avrupa ülkelerinin yerli halk üzerinde siyasi nüfuz elde etme gayretleri ile Hıristiyan mezhepleri arasındaki rekabetlerin de rolü olduğunu söylemek mümkündür⁴¹. Laik eğitim ve hayat tarzını yöre insanları arasında yaymaya çalışan Protestan misyonerler, 1864 yılında Suriye İncil Koleji'ni kurdular. Bu kolej sayesinde onlar, faaliyetlerini ve Protestan varlığını Beyrut'a kadar yaymayı başardılar⁴².

Bu dönemde bölgedeki dini ve etnik gruplara göre okul ve öğrenci sayılarının şu şekilde olduğu ifade edilmektedir⁴³.

³⁸ Fleischmann, The Impact of American Protestant Missions in Lebanon, 414.

³⁹ Umar, 25.

⁴⁰ Fleischmann, The Impact of American Protestant Missions in Lebanon, 414.

⁴¹ Zuaytir, 283; Ş. Tufan Buzpınar, Suriye ve Filistin'de Avrupa Nüfuz Mücadelesinde Yeni Bir Unsur: İngiliz Misyonerleri (19. Yüzyıl), İslam Araştırmaları Dergisi, Sayı 10, 2003, 113-115; M. Metin Hülâgü, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Misyoner, Ermeni, Terör ve Amerika Dörtgeninde Türkiye, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 10, Yıl: 2001, 59-61

⁴² İtrisîf, 127-128; Ortaylı, 117.

⁴³ Zuaytir, 344.

Etnik Dini Gruplar	Okul	Erkek	Kız	Toplam
Maruniler	135	3573	135	3708
Ortodoks	14	650	----	650
Ortodoks Rum	12	644	155	799
Latin	27	910	640	1550
Protestan	57	1440	668	2108
Dürziler	10	424	----	424
Müslümanlar	8	124	----	124
Toplam	263	7765	1598	9363

Yukarıdaki tabloda genelde misyoner örgütlerin, özelde ise Protestan misyonerlerin bölgede okullaşma ve eğitime ne kadar önem verdiklerini göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca bölgede Osmanlı yönetiminin misyoner örgütlerin hamisi durumunda olan yabancı devletlere tanıdığı olduğu siyasi ve ekonomik imtiyazlar neticesinde misyonerlerin bölge halkının eğitimine ve onların Hıristiyanlaştırılmasına verdikleri önemi de göstermektedir. Nitekim o dönemde Fransa hükümetinin her yıl bütçesinden, Maruni ve Ortodoks Rumların eğitimi için yaklaşık olarak 10 bin Frank kadar bir bütçe tahsis ettiği, İtalyan hükümetinin ise Beyrut'ta kendine ait bir okul için 5 bin Frank para gönderdiği ifade edilmektedir⁴⁴. Görüldüğü üzere bu dönemde misyonerlik faaliyetleri bakımından Lübnan ve Suriye, misyonerlerin gül bahçesi durumundadır. Böylece XIX. yüzyılın sonlarında bütün bir Ortadoğu'da hem kızlara hem de erkeklere yönelik misyoner okullarının sayısının da büyük bir artış olduğunu söylemek mümkündür.

1882 Yılı itibariyle Lübnan, Şam ve Filistin'de bulunan farklı misyoner örgütlerine bağlı okulların istatistik tablosu şöyledir⁴⁵.

Şehir	Erkek Okulu	Kız Okulu	Erkek Öğretmen	Bayan Öğretmen	Erkek Öğrenci	Kız Öğrenci	Şehrin Nüfusu
Beyrut	65	36	316	201	6881	5571	120.000
Şam	135	38	200	45	5000	3000	150.000
Kudüs	67	14	171	57	2782	1086	20.000
Halep	35	7	76	16	1755	810	100.000
Trablus	11	4	38	17	687	465	17.000
Hama	35	1	37	1	1155	30	30.000
Humus	58	3	63	4	2110	190	20.000

⁴⁴ Zuaytir, 339.

⁴⁵ Zuaytir, 340.

Laskiye	12	2	27	6	664	160	12.000
Akka	21	2	30	7	500	150	10.000
Sayda	10	5	21	41	247	240	9.000
Sur	5	5	8	7	240	280	3.000
Nablus	30	3	36	4	1081	142	8.000
Ba'albek	3	2	5	7	300	133	5.000
Hasbiya	3	1	5	3	308	140	6.000
Toplam	490	123	1033	418	23710	11387	510.000

Bu dönemde genelde Osmanlı topraklarında özelde ise Suriye ve Lübnan'da eğitim tam anlamıyla misyoner heyetlerinin etkisi altında siyasi hedefleri olan ideolojik bir projenin uygulama sahası olmuştur. Dolayısıyla eğitim, sırf emperyalist plan ve projelerin yürürlüğe konmasının bir aracı haline gelmiştir. Böylece misyonerler açtıkları okullar yoluyla hem dolaylı bir şekilde toplumu Hıristiyanlaştırma yoluna gitmişler hem de sömürge devletlere bağlı bir nesil meydana getirmeye çalışmışlardır. Öyle ki misyoner okulları sayesinde onlar, Suriye ve Lübnan'da bir ordunun yapamayacağı hizmetleri yerine getirmişlerdir. Nitekim bir papalık temsilcisinin bu konuda şöyle dediği nakledilmektedir: "Biz, sadece Suriye'yi değil, Gazze'den Adana'ya, Lübnan'dan Musul'a kadar bütün Osmanlı topraklarını elde etmek istiyoruz"⁴⁶.

1882 Yılına kadar sadece Beyrut'taki kız okulları ve öğrenci tablosu ise şöyledir⁴⁷.

Okul Yönetimi	Kız Okulları	Öğrt. Sayısı	Öğr. Sayısı
Müslümanlar	3	15	452
Ortodokslar Rumlar	3	7	500
Maruniler	1	3	55
Cizvitler	1	4	200
Sevgi Rahibeleri	4	65	1364
Nasıra Rahibeleri	1	18	500
Yahudiler	1	2	90
Protestanlar	22	87	2450
Toplam	36	201	5571

Tabloda da görüldüğü üzere misyonerler, bölgede toplumun en kırılgan kesimini oluşturan kız öğrencilerin eğitimine çok büyük önem

⁴⁶ Vecihi Kevserânî, El-İtticâhâtü'l-İctimâ'ıyyetü's-Siyâsiyye fi Lübnan Ve'l-Meşriki'l-Arabî, Beyrut 1982, 179.

⁴⁷ Zuaytir, 341.

vermişlerdir. Bu anlamda Protestan misyoner örgütlerin hem okul ve öğretmen sayısı bakımından hem de öğrenci sayısı bakımından diğer misyoner örgütlerini geride bıraktıkları açıkça anlaşılmaktadır.

Protestan misyonerler, bu okulları salt dinsel eğitim düşüncesiyle açmamışlardır. Okulları misyonerler mensup oldukları ülkelerin politik çıkarlarına uygun olarak ekonomik, sosyal, kültürel boyutları olan bir tür nüfuz etme aracı olarak kullanmışlardır⁴⁸. Dolayısıyla misyonerler, bu okulları her zaman sadece stratejik öneme sahip yerleşim yerlerine açmakla kalmamış, aynı zamanda buralardaki okul ve öğrenci sayılarını da artırmayı ihmal etmemişlerdir. Bu anlamda onlar için, bu okullar çok önemli idi. Çünkü okul sayesinde misyonerler kendi ideolojilerini, dinlerini ve kültürlerini öğrencilerine kolayca aktarma şansına sahip oluyorlardı. Üstelik öğrenciler, misyonerlerin ayağına bizzat kendi rızaları ile gelmekteydiler⁴⁹.

Protestan misyonerler, Doğu Anadolu, Orta Anadolu, Ege, Mezopotamya bölgelerinin yanı sıra, özellikle Suriye ve Lübnan'da da okullar, yetimhaneler kurdular. XIX. yüzyılın başından XX. yüzyılın başına kadar bazıları ruhsatsız olmak üzere okul ve yetimhanelerin sayısının 400 civarında olduğu belirtilmektedir⁵⁰. Protestan misyonerler kurmuş oldukları okulların yanı sıra, etkin bir sosyal hizmeti içeren yetimhaneler açarak Ermeni ve Hıristiyan Arap toplulukları arasında Protestanlığı yayabilmişlerdir. Osmanlı devletinin eğitim ve sosyal hizmet götüremediği özellikle kırsal bölgelerdeki Hıristiyan halk arasında çok başarılı olmuşlardır. II. Meşrutiyet dönemine kadar bu okullara Müslüman Türk öğrencilerin pek fazla rağbet etmediklerini söyleyebiliriz⁵¹.

Yetimhaneler, yuvalar ve her seviyedeki kız okullarına kadın misyoner heyetlerinin önemli katkıları oluyordu⁵². Bu okullar ve yetimhaneler, Hıristiyan dinine davetin yanı sıra, vatandaşı oldukları ülkenin çıkar ve emelleri doğrultusunda faaliyet gösteriyorlardı. İngilizlerin desteği ile Protestan misyonerler 1842 tarihinde Kudüs'te bir Protestan kilisesi kurdular. Daha sonra bunlar bölge halkını Protestanlaştırma faaliyetlerine

⁴⁸ Fransa, Fransız kolejlerinde okumaları şartıyla, Suriye ve Lübnanlı öğrencilere burs veriyordu. Fransa'nın Beyrut konsolosunun, bu bursları vermedeki amaçlarının, öncelikle bu öğrenci ve ailelerinin Fransız dostu olmaları, Fransız sevgisi kazanmaları yanında, onlara Fransız dili ve kültürünü öğretmeye teşvik etmek olduğunu ifade ettiği nakledilmektedir. Bu okullarda okuyan öğrenciler, Fransa veya Fransız sevgisi kazanmasalar bile, en azından Fransız tarihini, dilini, kültürünü bilen kişiler haline gelebilirlerdi. Bundan başka Fransız hükümet temsilcileri, burs vereceği öğrencilerin özellikle toplumda ileri gelen ailelerin çocukları arasından olmasını istiyor ve onları bu kıstaslara uygun olarak çok titiz bir şekilde seçiyordu. Ayrıca Fransız hükümet temsilcileri ve onların misyonerleriyle işbirliği içerisinde olan ailelerin öğrencilerine öncelik veriliyordu. Bkz., Itrisi, 141, 153.

⁴⁹ Zuaytir, 332-335.

⁵⁰ Ortaylı, 189; Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Okulları", Amme İdaresi Dergisi, C. XIV, S.3, 90-91.

⁵¹ Ortaylı, 189.

⁵² Kocabaşoğlu, 96.

başladılar⁵³. Ayrıca misyoner okullarının ve yetimhanelerinin genellikle Arap milliyetçilik hareketlerinin başlamasında ve Arapların Osmanlı Türk yönetimine karşı isyanlarında önemli rol oynadılar⁵⁴.

Amerikan Protestan misyonerler eğitim vasıtasıyla yerel halkın sosyal yaşam, düşünce, adet ve alışkanlıklarını biçimlendirmeyi amaçladılar. Bundan başka siyasi ve politik konularla da ilgilenmeyi ihmal etmediler. Örneğin, gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının askerlikten muaf tutulmaları için çaba sarf ettiler. Ayrıca ABD'nin Osmanlı devleti ile siyasi ve ticari herhangi bir ilişkisi bulunmamasına rağmen, ABD'nin XIX. yüzyılın sonlarına doğru Doğu sorunu bağlamında Osmanlı devleti ile daha fazla ilgilenmeye başlamasında Protestan misyonerlerinin çok fazla payının olduğu bir gerçektir. Çünkü ABD'nin politik ve diplomatik bağlamda Osmanlı devleti ile her türlü ilişkisinde az veya çok misyonerlerin parmağının olduğunu söylemek mümkündür. Aynı şekilde 1890'lardan itibaren baş gösteren Ermeni olaylarında Protestan misyonerler önemli rol oynadılar⁵⁵. Nitekim Protestan misyonerlerle yakın ilişki içerisinde olan ve 1901 yılında başkan seçilen Theodore Roosevelt'in şöyle dediği nakledilmektedir: "Dünyada herkesten önce ezmek istediğim iki güç İspanya ve Osmanlı devletidir"⁵⁶.

Beyrut kadın seminer okulu, 1868'de lise ve yüksek okul eğitimini de kapsayan bir Amerikan kız koleji haline dönüştürülmüştür. 1914 yılına gelindiğinde ise Suriye ve civarında Amerikan kız kolejleri daha da yaygınlaştırılmıştır. Bu dönemde ayrıca Amerikan Protestan misyonerler tarafından Beyrut ve Sayda'da Board'a bağlı iki kız okulu açılmıştır. 1920'lerde bu üç okulda kayıtlı öğrenci sayısının 1000 civarında olduğu kaydedilmektedir. Sonraki dönemlerde bu okullar bütün bölgeye yayılmış ve öğrenci sayısı daha da artmıştır⁵⁷.

Birinci Dünya savaşı genelde Ortadoğu, özelde ise Suriye'de bu okulların daha da gelişmesini kesintiye uğratmıştır. Bununla birlikte savaş sonrası dönemde sanayinin gelişmesi sonucu artan istihdam alanlarında eğitilmiş kadınlara duyulan ihtiyaç nedeniyle bu okullara talep daha da artmıştır. Çünkü bu dönemden itibaren toplumda eğitilmiş profesyonel hemşirelere, öğretmenlere, katibelere ve hatta fabrika işçilerine bile talep olmaktadır. Sanayideki bu hızlı gelişme, Suriye ve Lübnan'daki misyoner kurumlarına karşı halkın tutumunu değiştirmiştir. Misyonerler Suriye toplumunda görmüş oldukları değişim ve gelişmeleri ve kadın eğitimi konusundaki görüşlerini raporlar halinde merkezlerine iletiyorlardı. Nitekim Amerikan Junior Koleji'nin ilk müdiresi olan Frances Irwin, ısrarlı bir

⁵³ Ö. O. Umar, Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908–1938), Ankara 2004, 23.

⁵⁴ Umar, 24.

⁵⁵ Kocabaşoğlu, 18-20.

⁵⁶ Kocabaşoğlu, 20.

⁵⁷ Fleischmann, The Impact of American Protestant Missions in Lebanon, 414.

şekilde Board'ın merkezine şöyle yazıyordu: “Eğer Yakın Doğu'nun kadınları, kendi okullarını kendileri açıp, başarılı bir şekilde bu okulları yönetebilirlerse, en yüksek planda kendi evlerini idare edip, Hıristiyan liderler olarak gayret gösterebilirlerse, mevcut durumdan daha fazla bir okul tipine ihtiyaç olacaktır⁵⁸.”

Protestan misyonerler, kadın eğitimindeki gelişmelere ve ilerlemelere paralel olarak savaş sonrası dönemde kadınlar için yüksek öğretimi tartışmaya başladılar. İlkokul, ortaokul ve lise eğitiminden yeterli verim aldıklarını gören Protestan misyonerler, kadınlara yönelik yüksek öğretim kurumlarının açılmasının gerekli olduğuna inanıyorlardı. Nitekim 1920'de Beyrut Amerikan Üniversitesi, kadınların tıp, diş ve eczacılık fakültelerine girişine izin verilmesini kabul etti. Üniversite 1924'te kadınları üniversite ikinci sınıf seviyesinde kabul etmeye karar verdi. Ayrıca 1924–25 akademik yılı başında, ASG (American School Girls), genç kadınların Beyrut Amerikan Üniversitesine hazırlamak için lise sonrası üniversiteye hazırlık bölümünü açtı. Bir başka ifadeyle Beyrut Amerikan Üniversitesine veya meslek okullarına hazırlık için bir Junior Kolej açıldı. 1927'de ise AJC ve ASG ayrı fakülteler haline geldi. Başlangıçta kolej, standart ev ekonomisi, öğretmen eğitimi ve düzenli akademik dersler olmak üzere üç bölümden oluşuyordu. Bu okulun 1939'a kadar mezunlarının sayısının 270 olduğu belirtilmektedir. Bu anlamda bu okullarla ilgili olarak papaz William A. Stolfus'un 1939'da şöyle dediği nakledilmektedir: “Beyrut Amerikan üniversitesinden bir diploma almak, yüzlerce erkeğin tutkusu olmuştur. Ayrıca Junior kolejin diplomasına sahip olmak, Suriyeli genç erkek ve kızların rüyası haline gelmiştir. Yakın Doğunun kadınları birden bire kendini gerçekleştirme vizyonunu yakalamıştır. Peçeler kalkıyor ve kadınlığın aşağılanması değişiyor⁵⁹.”

İkinci Dünya savaşı sırasında Junior Kolej'in, bir BA derecesini sunan ehliyetli bir dört yıllık kuruma dönüştürmek konusunda tartışmalar ortaya çıktı. Sonuç olarak temel mantık, çocuk gelişimi ve eğitim psikolojisi gibi kadın eğitimi alanlarında alışılmışın dışında edebiyat, tarih, sosyal bilimler ve sanat tarihi dersleri gibi başka derslerin de okutulmasına karar verildi. 1948–1949 dönemi akademik yılı için bir deneme Junior yılı onaylandı ve 1949'da koleje, lisans diploması verme yetkisi verildi. Temel olarak kolejin adının, Amerikan Kız Koleji olması önerileri vardı, fakat onun yerine, okulun mütevelli heyeti üyeleri bu tür kurumların Amerikan kelimesi yerine yerli unsurlarla adlandırılmasının daha uygun ve güvenilir olacağına inanmaları sebebiyle kurumun adına Beyrut Kadın Koleji (BCW) adı verildi⁶⁰.

⁵⁸ Fleischmann, *The Impact of American Protestant Missions in Lebanon*, 415.

⁵⁹ Fleischmann, *The Impact of American Protestant Missions in Lebanon*, 415-416.

⁶⁰ Fleischmann, *The Impact of American Protestant Missions in Lebanon*, 416.

Suriye ve Lübnan'da kadınlar için yüksek öğretimin en önemli kurumlarından biri haline gelen AJC ve daha sonra BCW, Protestan misyonierlerin özel bir gurur kaynağı olduğu gibi, onların kadın eğitimi çalışmalarının gelişmesinde en önemli kurumlarından biri olmuştur. Bu okullardan mezun olan kadınların çoğu, buldukları toplumda yüksek eğitimli elit bir kadın sınıfı oluşturmuştur. Dolayısıyla bu okullar, kadınlara değişik meslek alanlarının kapısını açan öncü kadınlar yetiştirilmesinde önemli rol oynamıştır. XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın başlarında Suriye ve Lübnan'da genelde misyonier örgütlerin özelde ise Protestan misyonierlerin kız öğrencilere yönelik açmış oldukları okulların adları, kurucuları, kuruluş tarihleri ile buldukları merkezlerle ilgili istatistik bilgiler şöyledir⁶¹.

Okulun Adı	Kurucu Adı	Merkez	Sene (M)
Mar Yusuf ez-Zuhur Rahipleri Okulu	Cizvitler-Fransa'ya Bağlı	Lübnan-Beyrut, Sur, Deyru'l-Kamer, mşiyet	1845-1847
Sevgi Rahibeleri Kız Okulu	Sevgi Rahibeleri Cemiyeti	Lübnan-Beyrut	1846-1874
Sevgi Rahibeleri Okulu	Beyzeson Sevgi Rahibeleri	Lübnan	1847
Terzi Esad Yakub Okulu	Terzi Esad Yakub	Lübnan-Beyrut	1847
Meryem'in Rahibeleri Cemiyeti Okulu	Cizvit Rahipler Rahibeler	Lübnan	1853
İsa'nın Rahibeleri Kız Okulu	İsa'nın Kalbi Rahibeleri Cemiyeti	Lübnan	1855
İngiliz Kız Okulu	Mr.Dodec Tomson	Lübnan-Aliye	1860
Protestan Kız Okulu	Amerikalı Misyonierler	Lübnan	1860
Amerikan Protestan Kız Koleji	Mrs. Tomson	Lübnan-Beyrut	1861
Mrs. Taylor Okulu	Mrs. Taylor	Lübnan-Lübnan	1861
Protestan Kız Okulu		Lübnan-Beyrut	1861
Beyrut Yüksek Kız Okulu	Protestanlar	Lübnan-Beyrut	1862
İngiliz Yetimler Okulu	Protestan Misyonierler	Filistin-Nasıra	1867

⁶¹ Zuaytir, 337.

Mrs. Brokez Okulu	Mrs. Brokez	Lübnan-Şüveyfat	1867
Mrs. Heykez Okulu	Mrs. Heykez	Lübnan-Şemlan	1868
Horan Latin Kız Okulu	Latin Misyonerler	Suriye-Horan	1871
Nasıra Rahibeleri Kız Okulu	Nasıra Rahibeleri Cemiyeti	Beyrut	1873
Şam Bayanlar Okulu		Suriye-Şam	1877
Nasıra Rahibeleri Kız Okulu	Nasıra Rahibeleri Cemiyeti	Hayfa	1879
Nasıra Rahibeleri Kız Okulu	Nasıra Rahibeleri Cemiyeti	Akka	1879
Zehrat'ül İhsan Kız Okulu	Ortodoks Zehrat'ül İhsan Cemiyeti	Lübnan-Beyrut	1881
Mukaddes Aile Kız Koleji		Mısır-Kahire	1882
İskenderiye Kız Koleji		Mısır-İskenderiye	1884
Katolik Kız Okulu		Suriye	1885
Lazaristler Kız Okulu		Suriye	1885
İngiliz Kız Okulu		Suriye	1885
Rum Kız Okulu		Suriye	1885
Ortodoks Kadınlar Okulu		Suriye	1885
NasıraRahibeleri Kız Okulu	Nasıra Rahibeleri Cemiyeti	Safa Amr	1885
Nasıra Rahibeleri Kız Okulu	Nasıra Rahibeleri Cemiyeti	Nasıra	1885
Luveyza Brokez Kadınlar Okulu	Mrs. Brokez. Daha sonra Yönetimi Tanyos Sa'd Üstlenmiştir.	Lübnan-Beyrut	
Kutsal Aile Rahibeleri İlerleme Okulu	Piskopos Yusuf ed-Dibs	Lübnan	
Nasıra Kız Okulu	Nasıralı Rahibeler	Lübnan-Beyrut	
“Saint Family” Kutsal Aile Okulu	Fransız Kutsal Aile Rahibeleri	Lübnan-Beyrut	
Bizanson Lazariyye Kız Okulu	Lazarist Rahibeler	Lübnan-Beyrut	

Beyaz Yıldız Okulu	AlmanBeyaz Yıldız Cemiyeti	Lübnan-Beyrut	
İngiliz Kız ve Erkek Okulları	İngiliz Misyonerler	Suriye-Aclon	
İngiliz Cemiyeti Kız Okulu	İngiliz Misyonerler	Suriye-Havran	
Nur'ul İfaf Cemiyeti Okulu	Ortodoks Nur'ul İfaf Cemiyeti	Suriye	1898
Halep Kız Okulu		Suriye-Halep	1902
Suriye Hemşirelik Koleji	Protestan Misyonerler	Lübnan-Beyrut	1908
Sayda Kız Okulu	Amerikan Misyonerler	Lübnan-Sayda	1913
Aziz Yusuf Rahibeleri Okulu	Aziz Yusuf Rahibeleri	Lübnan	1913
Humus Kalkınma Cemiyeti Okulu	Humus Kadın Kalkınma Cemiyeti	Suriye-Humus	1913
Sur-Bayanlar Okulu	-----	Lübnan-Sur	1914
Suriye Kız-Okulu	Mari Kesab	Lübnan-Beyrut	1916
İngiliz Kız Koleji	Protestan Misyonerler	Lübnan-Beyrut	1918
Amerikan Kız Okulu	Amerikan Misyonerleri	Lübnan-Beyrut	1919

Yukarıdaki tabloda da açıkça görüldüğü üzere bölgede kız öğrencilere yönelik çok sayıda okul açılmıştır. Özellikle de 1860'lardan sonra okulların sayısı giderek artmıştır. Bunda 1856 Islahat Fermanının azınlıklara ve Gayrimüslimlere okul açabilme hakkının tanınması yanında, Osmanlı devleti tarafından Protestanlara millet statüsünün verilmesi de önemli rol oynamıştır. Dolayısıyla, 1856'lardan önce bu okulların çok uzun süreler gayri resmi ve ruhsatsız olarak eğitime devam ettikleri anlaşılmaktadır⁶².

Beyrut'taki Amerikan Protestan kolejinde İngilizce, Fransızca, Türkçe, Latince Arapça, tarih, özellikle de Arap tarihi ile ilgili dersler okutuluyordu. Ayrıca genellikle Arap Hıristiyan gençlerinin gitmiş oldukları bu Protestan misyoner okulları, Arap milliyetçilik hareketinin başlamasında önemli rol oynamıştır. Nitekim Protestan misyonerlerin okullarda Arap milliyetçiliği ve Osmanlı Türk düşmanlığı yaptığı gerekçesiyle gerekli tedbirlerin alınması için II. Abdülhamid'e 27 Eylül 1891 tarihinde bir rapor

⁶² Ortaylı, 188.

sunulmuştur⁶³. Bu bağlamda XIX. yüzyılın son çeyreğinde bölge halkını Osmanlı yönetimine ve Türklere karşı isyana teşvik amacıyla bölgede kurulan gizli cemiyetlerin kurucuları veya üyeleri genellikle misyoner okullarından mezun olan öğrencilerden meydana geliyordu⁶⁴. Nitekim çok sayıda Arap gencine Amerika'da öğrenim görmesi için Protestan misyonerler tarafından burs verildiği olurdu. Bu tür bursları almanın bir koşulu da akrabalık yoluyla da olsa Türklerle ilişkisinin olmamasıydı⁶⁵. Gerçekte ister Katolik, ister Ortodoks isterse Protestan mekteplerinde olsun, hepsinin ortak düşmanı Türkler ve bölgedeki Osmanlı Türk egemenliği idi⁶⁶. Dolayısıyla bütün misyoner okullarında Suriye ve Lübnan'daki bütün dini ve etnik gruplara misyonerlerin mensubu buldukları ülkelerin iyilik ve merhameti sunulurken, Osmanlı devleti ve Türkler kötülenmekteydi.

Genelde misyoner örgütlerinin özelde ise Protestan örgütlerin gerçek hedefi, gittikleri bölgeleri askeri sömürgeye hazırlamaktı. Bu anlamda onlar, din, dil ve kültür yoluyla Suriye ve Lübnan'da sömürgecilerin nüfuzunu güçlendirmeye çalışmışlardır. Misyonerlerin gayesi kendilerinin iddia ettikleri gibi, hiçbir zaman kurak ve susuz topraklarda ilim ve ilerlemeyi sağlamak olmamıştır. Aksine onların gayesi, sömürgeciler için bölgede yerli işbirlikçilerin yetiştirilmesi olmuştur. Misyonerler, eğitim kurumları vasıtasıyla Hıristiyan kültür değerlerini yayma, dilini ve fikirlerini egemen kılma çerçevesinde “yönetici seçkinleri” yetiştirme hedefini gütmüştür. Çünkü Hıristiyan seçkinlerin yetiştirilmesi demek, tarihi süreç içerisinde bölgede bağımsızlık arzularına cevap verecek nitelikli liderlerin yetiştirilmesi demektir. Bir başka ifadeyle Misyonerlerin görevleri arasında yerel bazda seçkinler sınıfı oluşturmak ve onların sayısını çoğaltmakta vardı. Misyonerler eğitim yoluyla toplumun yüksek tabakaları arasında değişiklikler yapmaya yani önderleri yönetmek ve seçkin zümre oluşturmak için çalıştılar⁶⁷.

Osmanlı devletinin azınlıklara tanıdığı çok geniş hürriyet imkanlarından yararlanan Hıristiyan misyoner örgütlerinin bölgede yürüttükleri eğitim faaliyetlerinin siyasi ve toplumsal açıdan hem Müslümanlar hem de Gayri Müslim azınlıklar üzerinde menfi etkileri olmuştur. Başta Amerika olmak üzere, emperyalist devletlerin göndermiş oldukları misyonerler, bölgede sadece batılı değerlerle yetişmiş bir gençlik yetiştirmemişler, aynı zamanda topluma kin ve düşmanlık tohumları ekerek bölgede Osmanlı yönetimini etkisiz hale getirmeye çalışmışlardır. Buna karşılık misyoner heyetleri tabi oldukları devletlerin destek ve himayesinde bölgede siyasi açıdan hem kendi devletlerinin nüfuzunu güçlendirmişler hem

⁶³ Umar, 25.

⁶⁴ Umar, 87 vd.

⁶⁵ Umar, 31.

⁶⁶ Umar, 27.

⁶⁷ Itrisi, 133-135.

de kendi okullarına devam eden öğrencilerin gönüllerine kendi milletlerinin sevgisini veya sempatisini ekme konusunda çaba sarf etmişlerdir⁶⁸.

Misyoner örgütlerin Osmanlı topraklarında açmış oldukları okullara devam eden öğrenciler, kendi ülkelerinde yabancıların kışlalarındaki barış askerleri veya elçileri gibiydiler veya onlar olmaksızın, emperyalistlerin barışçı fetih diye adlandırdıkları şeyin gerçekleşmesi mümkün değildi. Osmanlı devleti, Beyrut ve Lübnan'daki misyoner faaliyetlerinden haberdardı. Bu sebeple Lübnan'daki misyoner faaliyetlerini dikkatle izlemeye başladı. Çünkü misyonerler bölgede hem kız hem de erkek öğrencilere yönelik düzenli okullar tesis etmekle kalmayıp, aynı zamanda kendi okullarına devam eden öğrencilere burslar vermeye de başlamışlardı. Böylece misyonerler, bölgede bu burslar vasıtasıyla kendi okullarına devam eden öğrenciler üzerinde mensubu buldukları ülkelerin güç ve nüfuzunu artırmaya çalışırlardı.

Bu sebeple Osmanlı devleti, bölgedeki konsolos ve misyonerlerin faaliyetlerini kontrol etmek ve onların müdahalelerini sınırlı tutmak amacıyla, 1887 yılında Beyrut'u, Suriye'den ayırarak doğrudan İstanbul'a bağlı yeni bir vilayet yaptı. Özellikle Lübnan'da yabancı devletlerin her biri, dini ve etnik azınlıkları himaye etme, onların çıkar ve haklarını savunma iddiasıyla kendi egemenlik ve nüfuz alanlarını genişletmekteydiler. Hatta Avrupa ülkeleri bu konuda birbirleriyle rekabet içerisindeydiler. Yabancı okullar, çoğunlukla Hıristiyan köylerde veya Hıristiyanların çoğunlukta olduğu kentlerde açılıyordu. Ayrıca eğitim ve öğretim dini cemaatler tarafından yürütülmekteydi. Okulların yönetimi ise ya yabancı misyoner heyetleri veya yerel kiliseler tarafından yönetilmekteydi⁶⁹.

Sonuç

Osmanlı topraklarına XIX. Yüzyılın başlarında gelen Protestan Misyonerler, öncelikle coğrafya ve toplum hakkında bilgi topladılar. Osmanlı ticaret yollarını takip ederek İzmir'den Kudüs'e Beyrut'tan İskenderiye'ye kadar gittikleri bütün bölgelerin fiziki durumları, halkın dini, ahlaki, manevi yaşantısı ve kültürel değerlerini öğrendiler. Nihayet bu ön araştırmalarından sonra, Suriye ve Lübnan'ın kendi çalışma alanları bakımından en uygun yerler olduğuna karar verdiler. 1820'lerden 1840'lara kadar ABD'den bölgeye gönderilen misyonerlerin tamamı ABCFM misyoneri idi.

Bitmez tükenmez enerjileriyle Protestanlığı gayrimüslimler arasında yaymaya çalışan bu misyonerler, Osmanlı yönetiminden çok, diğer Hıristiyan cemaatlerin özellikle de Katoliklerin tepkisini çekmişlerdir. Protestan misyonerlerin faaliyetlerine Osmanlı devleti tarafından müdahale

⁶⁸ Zuaytir, 342.

⁶⁹ Faris, 136.

edilince de, hami olarak yanlarında İngiliz diplomatları bulmuşlardır. Dolayısıyla Protestanlığın, Osmanlı topraklarında İngiliz diplomasisi ve gayretli Amerikan misyonerleri sayesinde tutunabildiğini söylemek mümkündür.

XIX. Yüzyılda Protestan misyonerlik örgütleri bütün dünyada olduğu gibi, Osmanlı toplumunda da kadın ve kadın eğitimine yönelik çalışmalara öncelik verdiler. Çünkü kadınlar, sosyal hayatta evde, işyerinde ve daha birçok alanlarda aktif Protestan temsilciler olarak önemli rol oynayabiliyorlardı. Ayrıca misyoner okullarında dinsel eğitim gören kadınlar, dinsel kimlik, sosyalleşme ve kariyer tercihlerine yönelik olarak toplumda elit bir kadın kimliği inşa etme projesine katkıda bulunabiliyorlardı. Bu amaca uygun olarak Protestan misyonerler, 1820'lerden itibaren bütün Osmanlı topraklarında özellikle de Suriye ile Lübnan'da yeni bir misyonerlik projesi başlattılar. Bu projenin adı, misyoner okullarının açılması idi. Bu okullarda çocuklara özellikle de kız çocuklarına yönelik dini eğitim verildi. Bununla birlikte, onların bu okulları salt dinsel eğitim endişelerinden dolayı değil, gönderildikleri ülkelerin politik çıkarlarına uygun olarak dinsel boyutların çok ötesinde ekonomik, sosyal, kültürel boyutları olan bir tür nüfuz etme aracı olarak değerlendirdiklerinde şüphe yoktur. Çünkü bu okullar vasıtasıyla onlar, kendi ideolojilerini, dinlerini ve kültürlerini öğrencilerine kolayca aktarma şansına sahip oldular. Bir başka ifadeyle öğrenciler, misyonerlerin ayağına bizzat kendi rızaları ile gelmekteydiler.

Sömürgecilik hareketleri ile misyonerlik projeleri arasında güçlü bir ilişkinin olduğu açıktır. Dolayısıyla Protestan misyonerler, Suriye ve Lübnan'da toplumu sömürgeleştirmek veya onları sömürge durumuna hazırlamak için eğitimi bir araç olarak kullandılar. Genel olarak eğitimde de önceliği, kadınlara ve genç kızlara verdiler. Kadınların aile içindeki önemini kavrayarak, dinsel eğitim yoluyla onların kalp ve zihinlerini kazanmayı amaçladılar. Ailede çocukların büyütülüp, yetiştirilmesinde ve sosyalleşmesinde önemli bir rol oynayan kadınların, zihinlerini, kalplerini kazanmak ve sömürgeleştirmek suretiyle misyonerler, yeni Hıristiyan evlerin inşa edilmesinde, bu evlerin bakım ve onarımında kadın ve kadın unsurundan faydalanmayı bildiler. Sonuç olarak din değiştirmenin neredeyse imkansız olduğu bölgelerde bile, eğitim sayesinde misyonerler gizli veya dolaylı olarak Hıristiyan değerlerini evlerin içerisine kadar sokabildiklerini söylemek mümkündür.

Protestan misyonerler genelde Osmanlı topraklarındaki özelde ise Suriye ve Lübnan'daki eğitimle ilgili faaliyetlerini bütün bir toplumun yeniden inşası bağlamında bir laboratuvar alanı olarak değerlendirdiler. Gerçekte onların, eğitim yoluyla toplumun Hıristiyanlaştırılması konusunda tam bir başarısızlığa uğradıkları söylene de, yine de tedrici bir şekilde doğrudan Hıristiyanlaştırmaya yol açacak olan Hıristiyan değerlerini bütün bir topluma yayabildiklerini söylemek mümkündür.

Amerikan Protestan misyonerler, Suriye'deki çalışmalarına misyoner eşleri olan kadınlarla başladılar. Ancak çalışmalarına yerli kadın ve kızlarla devam ettiler. Misyoner okullarındaki dini eğitim yoluyla gençler özellikle de kızlar, doğrudan değil, ama dolaylı olarak kapı gerisinden Hıristiyanlaştırmaya çalışıldı. Bundan başka kız okulları sayesinde yerli misyoner yardımcılara ve yerli öğretmenlere okumuş eşler yetiştirildi. Bütün misyoner heyetleri ve onlara bağlı okullarda öğrencilere, kendi mensubu buldukları ülkenin iyilik ve merhameti öğretilirken, Osmanlı devleti, dolayısıyla Türkler kötülenmekteydi. Bu sebeple misyoner okullarının Suriye ve Lübnan'da bir ordunun yapamayacağı hizmetleri yerine getirmiş oldukları söylenebilir. Böylece Protestan misyonerler dinsel eğitim yoluyla bölgede hem Hıristiyan kültürü ve değerlerini yaydılar hem de bütün bir topluma kin ve düşmanlık tohumları ekerek bölgede Osmanlı yönetiminin etkisizleştirilmesini sağladılar.